

Adam Filips

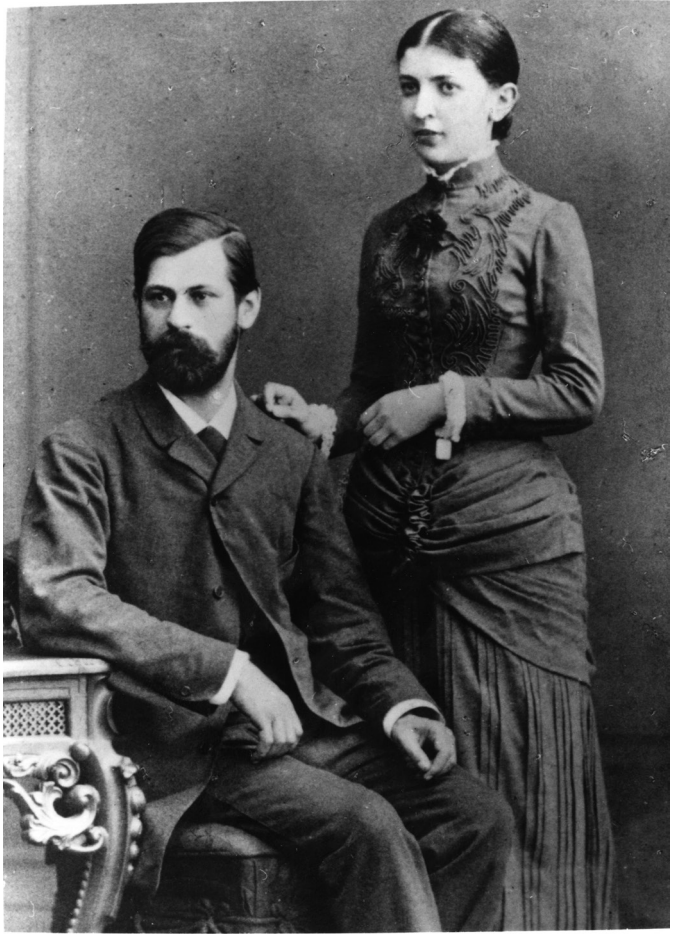
**KAKO JE FROJD
POSTAO FROJD**

Rađanje psihoanalitičara

Prevela sa engleskog
Nada Donati

Beograd, 2022

Stivenu Grinblatu i Remi Targof

... psihoanalitička pitanja razumljiva su samo ako su potpuno i detaljno predstavljena, baš kao što i sama analiza uhvati zamajac tek onda kada se pacijent spusti na iscrpne detalje sa nivoa apstrakcija koje su njihov surogat. Samim tim, diskrecija je nespojiva sa zadovoljavajućim opisom analize; kako bi se obezbedilo ovo drugo, čovek bi morao da bude beskrupulozan, u stanju da izda, izneveri, da se ponaša kao umetnik koji kupuje slikarski materijal novcem koji žena čuva za održavanje domaćinstva ili koristi nameštaj kao drvo za potpalu da ugrije studio za svoj model. Bez te vrste beskrupuloznosti, ovaj se posao ne može obaviti.

Frojd Oskaru Pfisteru, 5. juna 1910.

Sadržaj

1. Frojdov neverovatni život: Uvod	11
2. Frojd od početka	43
3. Frojd odlazi u Pariz	103
4. Frojd počinje da sanja	127
5. Nastanak psihoanalize	155
Epilog	191
Zahvalnost	203
<i>Aleksandar Dimitrijević</i> Kako su Frojdove biografije postale poseban žanr?	205
Indeks	213

Frojdov neverovatni život:

Uvod

1

Kakvo pravo ima moja sadašnjost da govori o mojoj prošlosti? Ima li moja sadašnjost neku prednost u odnosu na moju prošlost?

Rolan Bart

Priča o Frojdovom životu je jednostavna. Rođen je 1856. u Frajburgu, u Moravskoj, današnjem Priboru u Češkoj Republici, tadašnjem delu Habzburškog carstva. Taj mali trgovački grad, udaljen dvesta četrdeset dva kilometra severno od Beča, bio je uglavnom katolički, sa omanjom jevrejskom zajednicom. Frojdov otac bio je trgovac, uglavnom je trgovao vunom, a Sigmund je bio prvenac od sedmoro dece – pet ćerki i dva sina – iz očevog drugog, moguće i trećeg braka, sa dvadeset godina mlađom ženom. Jakob Frojd je imao dvojicu sinova iz prethodnog braka. Budući da su mu poslovi propali kada je Sigmundu bilo tri i po godine, porodica se preselila prvo u Lajpcig, u Nemačku, a potom u Beč, gde je Frojd živeo sve do 1938. godine. Frojd je od 1865. pohađao Sperl Gimnasium, školu u Beču, a nakon kratkog razmišljanja

o karijeri u oblasti prava, ipak odlazi na studije medicine na Bečkom univerzitetu, u periodu između 1873. i 1882, gde je na trećoj godini specijalizirao komparativnu anatomiju. Posle proučavanja fiziologije, ali bez očigledne profesionalne perspektive, odlazi u Pariz 1885. na višemesečne studije kod istaknutog neurologa Žan-Martena Šarkoa, da bi se 1886. vratio i pokrenuo privatnu praksu, kao „docent neuropatologije“. Iste godine, nakon četvorogodišnjih zaruka, ženi se Martom Bernajs, pet godina mlađom, iz ugledne nemačko-jevrejske porodice, unukom glavnog rabina Hamburga. Bračni par je dobio šestero dece, tri ćerke i tri sina, u prilično kratkom periodu, jedno za drugim. Frojdov otac je umro 1896. u 81. godini.

Preko opsežnog kliničkog rada, isprva koristeći metodu hipnoze na takozvanim histeričnim pacijentima, kao i zahvaljujući nizu strastvenih odnosa s muškarcima, pre svega s doktorom medicine Jozefom Brojerom (rođ. 1842), koga je upoznao krajem sedamdesetih godina XIX veka, s Vilhelmom Flisom (1858), specijalistom za uho, nos i grlo iz Berlina, koga je upoznao 1887; a zatim, na prelasku dva veka, uglavnom s mlađim muškarcima, od kojih su najpoznatiji Karl Jung (1875), Alfred Adler (1870), Karl Abraham (1877), Oto Rank (1884) i Šandor Ferenci (1873) – Frojd je izumeo kliničku praksu psihoanalize (taj termin je prvi put upotrebio 1896). Psihoanaliza je bila, kako ju je jedan od prvih pacijenata nazvao, „lečenje kroz razgovor“; lekar i pacijent ništa nisu radili osim što su razgovarali. Pacijent je obično ležao na kauču, a analitičar sedeo iza njega i upućivao ga na spontane izraze asocijacija, odnosno da priča šta god mu je u tom trenutku padalo na pamet, uključujući svoje snove, analitičar ga ne bi ometao, dok je lekar razjašnjavao, tumačio i

rekonstruisao pacijentova iskustva iz detinjstva, ne koristeći lekove niti fizički kontakt. Cilj ovakvog tretmana bio je modifikovanje simptoma i ublažavanje patnje, tako što se ponovnim opisivanjem događajima davao novi kontekst.

Kao plodan pisac, u periodu od 1886. do smrti 1939, Frojd je u standardnom izdanju i zvaničnom prevodu na engleski jezik objavio gotovo sva svoja dela, dvadeset tri toma teorijskih i kliničkih spisa, kao i hiljade pisama. Od dela *Studije o histeriji* (napisane s Brojerom, 1895), *Tumačenje snova* (1900), *Tri eseja o teoriji seksualnosti* (1905), *Humor i njegov odnos prema nesvesnom* (1905), *Psihopatologija svakodnevnog života* (1905), *Budućnost jedne iluzije* (1927) do *Civilizacija i njeno nezadovoljstvo* (1929), kojima se Frojd proslavio.

Kako je Frojdov rad postao poznat i izvan granica Beča, zahvaljujući njegovom pisanju ali i ličnom uticaju nastao je Psihoanalitički pokret. Izrastao je iz neformalnih večernjih susreta sredom, koje je za radoznale i zainteresovane kolege profesionalce Frojd pokrenuo još 1902. godine. Prvi međunarodni kongres psihoanalitičara održan je 1908. u Salzburgu, a 1910. je osnovano Međunarodno psihoanalitičko udruženje. Godine 1909. Frojd je prvi i jedini put otputovao u Ameriku da održi predavanje na Univerzitetu Klark, u Vusteru, Masačusets.

Godine 1917, za vreme Prvog svetskog rata, u kojem su se borili njegovi sinovi, Frojd je otkrio izraslinu na nepcu, koja mu je 1923. konačno dijagnostikovana kao rak. Uprkos neprekidnim operacijama, od toga je patio celog života, mada je do samog kraja nastavio da radi. Godine 1919, u dvadeset šestoj godini, od gripa umire njegova omiljena ćerka Sofi, a 1930. i njegova majka, u devedeset petoj.

Godine 1938, nakon skoro šezdeset godina života i rada u Beču, Frojd sa ćerkom Anom, takođe psihoanalitičarkom, beži od nacista u London, gde umire 1939. godine.

Činjenice o životu – zapravo životne činjenice – bile su među mnogim stvarima koje su promenile naš način razmišljanja o Frojdovom radu. Njegovo nam delo pokazuje da ništa u našem životu nije samo po sebi razumljivo, da ni činjenice iz našeg života ne govore same za sebe; baš te činjenice izgledaju drugačije s psihoanalitičke tačke gledišta. „Činjenice u psihoanalizi“, napisao je Frojd, „imaju tendenciju da budu komplikovanije nego što se to nama dopada. Da su jednostavnije, psihoanaliza verovatno ne bi ni bila potrebna da bismo ih izneli na svetlo dana.“¹ Budući da želimo da nam se te činjenice svide, uvek smo u iskušenju da ih pojednostavimo. Psihoanaliza otkriva komplikacije koje radije ne bismo želeli da vidimo; pre psihoanalize, sugeriše Frojd, činilo se da su činjenice jednostavne, ali sada izgledaju komplikovano. „Izneti na svetlo dana“ može da znači otkrivanje nečeg duboko zakopanog, skrivenog ili viđenje nečega u novom svetlu. Frojd ovde ne kaže da je psihoanaliza otkrila nove činjenice, već da je otkrila nove aspekte tih činjenica. Činjenice su uvek bile prisutne, ali ih sada možemo sagledati na drugačiji način. Ono što ih komplikuje, prema njegovom mišljenju, jeste ono što će nazvati nesvesnom željom (tako, na primer, činjenica da je Frojd izumeo

---

¹ S.E. XVI, 300.

Skraćenicom S.E. (Standard Edition) označeni su citati iz edicije *Kompletnog psihološkog rada Sigmunda Frojda (The Complete Psychological Works of Sigmund Freud /Standard Edition/)*, 24 toma (New York: W.W. Norton, 1976).

psihoanalizu uglavnom razgovarajući s muškarcima, ali prevashodno lečeći žene – da je psihoanaliza bila homoseksualni artefakt, predmet za proučavanje – može nam štošta reći i o Frojdovoj homoseksualnoj i heteroseksualnoj želji, šta je želeo od muškaraca a šta od žena; činjenice ukazuju na naše želje i kako da ih utvrdimo). On će nam pokazati kako i zašto potiskujemo, odnosno skrivamo činjenice iz svog života i kako, pomoću jezika psihoanalize, možemo da ih obelodanimo i opišemo na drugačiji način. Iako je njegov teorijski rad uglavnom proizlazio iz arheološke analogije – arheolog kao heroj – što je bila praksa psihoanalize, Frojd je otvorenije otkrivao kako mu je sve teže da nađe adekvatne analogije. Mada, ono u šta nije sumnjao bila je vrednost heroizma, i otkriće da je psihoanaliza na neki način odvažni projekat. Njegova dela obiluju referencama na velike ljude – Platona, Mojzija, Hanibala, Mikelandela, Leonarda da Vinčija, Getea, Šekspira, među ostalima – uglavnom umetnike; i svi su oni, prema Frojdovoj oceni, ljudi koji su odredili svoje vreme, a ne muškarci koji se bore da se priklone, asimiliraju u svoja društva, poput mnogih Jevreja iz njegove generacije; samosvesni muškarci, muškarci u potrazi za vlastitom istinom, nasuprot ograničenjima tradicije. U mitu mladog Frojda o sopstvenom junaštvu, stvorenom u *Tumačenju snova*, on je bio čovek koji će se na novi način suočiti s činjenicama iz sopstvenog života (kao epigraf za knjigu koristi stih – koji na prikladan način objašnjava njegove ambicije – iz Vergilijevog speva *Eneida*: „Ako ne mogu da savijem one gore, uskomešaću donje regije.“ Kroz psihoanalizu, introspektivni junak rođen iz romantizma, krenuo je u potragu za naučnom legitimnošću. Ali je herojstvo – da ne spominjemo naučni legitimitet

– bilo još jedan kulturni ideal koji će nakon psihoanalize izgledati drugačije. Ono što će Frojd shvatiti kroz svoju novu nauku – a što će pustošenja u Prvom svetskom ratu potvrditi – biće da je ideja heroizma bila pokušaj samoizlečenja naše flagrantne ranjivosti. On je kroz psihoanalizu nagovestio da mogu postojati i drugačiji načini nalaženja smisla u životu, neka drugačija zadovoljstva koja bi nas mogla održati.

Provodimo ceo život, reći će nam Frojd u svojoj uvek lucidnoj prozi, tako što se ne suočavamo s činjenicama, faktima naše istorije i poteškoćama koje one nose; pre svega, s činjenicama iz našeg detinjstva. Frojd savremene odrasle osobe doživljava kao ljude koji se ne mogu osloboditi detinjstva; kao ljude koji iz dečje perspektive tumače šta znači biti odrasla, zrela osoba. Pokazaće nam koliko smo genijalni u tome što ne poznajemo sebe i kako je poznavanje sebe ili načina na koji smo naučeni da spoznajemo sebe – ne samo kroz udruženost biografije i autobiografije – ostalo problem, a ne rešenje. Frojd će otkriti od čega patimo, na koje sve načine možemo izbeći patnju; i naše zadovoljstvo, pokazaće nam – zadovoljstvo koje imamo u seksualnosti, zadovoljstvo do kojeg dolazimo u nasilju – patnja je koju smo najmanje u stanju da podnesemo. Da bismo se suočili sa svim tim neverovatnim činjenicama, potrebno je da na drugačiji način slušamo priče svog života i da ih na drugačiji način kazujemo. I zaista, drugačija priča o zadovoljstvu i bolu; priča ni o čemu drugom osim o psihosomatskom razvoju odrastajućeg deteta u porodici i pojedinca u zajednici; priča u kojoj nema religije. Umesto Boga kao organizacione ideje, u porodici je postojalo telo; porodica koja sopstvene, uglavnom neprepoznatljive obrasce ponašanja, stavove i

vrednosti, koji se prenose generacijama, unosi u kulturu u kojoj se nalazi. Psihoanaliza, započeta kao improvizacija u okviru medicinskog tretmana, odjednom je postala, ako ne nov jezik, onda nova priča o ovim temeljnim stvarima i nova priča o pričama. Savremeni pojedinac za Frojda je neizbežno i prisilno i biograf i autobiograf. Seksualnost i simptomi su karakteristike koje će odrediti njegovu životnu priču.

Telo lečeno isključivo rečima definitivno je povezalolo Frojda kao lekara s književnošću. U stvari, on je bio pomalo zbunjen kada je otkrio da se rane istorije njegovih slučajeva, u kojima, kako je napisao, postoji „intimna povezanost između priče o patnji pacijenta i simptoma njegove bolesti“ – u stvari čitaju „poput kratkih priča“ (ili novela, u novom prevodu Frojda, izdavačka kuća Penguin).² U psihoanalitičkom lečenju, pacijenti pričaju o svom životu onako kako im pada na pamet. To je neobičan način pripovedanja, davanja i uzimanja prošlosti. Dakle, tradicionalna biografija jedna je od prvih žrtava psihoanalize, nakon što se činjenice iz života sagledaju na frojdovski način kao složene. Posle psihoanalize, sumnjive su sve naše priče o prošlosti – odnosno sva naša koherentnost i verodostojnost. One više skrivaju nego što pronalaze. Istorija ili prošlost počinje da zvuči kao fikcija, a fikcija počinje da deluje neobično poželjno.

Dakle, istorija iz perioda Frojdovog doba – što je predstavljalo pozadinu tradicionalne biografije – takođe se može čitati imajući u vidu ove nove frojdovske složenosti; ne kao da istorijske činjenice nisu istinite, već da bi njihovo kazivanje moglo da bude pojednostavljeno, posebno

---

² S.E. II, 160.

kada su razarajuće. Tako, moramo biti pažljivi u ostvarenju želja čak i u svojim najbolnijim pričama; posebno u najmučnijim pričama. Frojd je, prema onome što je danas poznato, proživio slom Austrougarskog carstva i uspon nacionalizma; kataklizmu Prvog svetskog rata i pripreme za Drugi svetski rat; pojavu komunizma i rast fašizma; sve veću emancipaciju Jevreja i početak njihovog mogućeg izumiranja. Bilo je to doba krhkih demokratija i nestabilnih aristokratija, neiscrpnog kapitalizma i ekonomske depresije, „detradicionalizacije“ društva i prekomerne trke u naoružanju. Ali Frojd svojim delom želi da nam promeni neke ustaljene definicije iz prošlosti. Želi da ne padnemo u iskušenje i budemo preterano uvereni u svoje izmišljotine i formulacije. Po njegovom mišljenju, uvek pokušavamo da zadržimo ono što se ne može zadržati. Koliko god činjenice bile zastrašujuće, jer je Frojdova prošlost uvek bila takva – i tako neuhvatljiva – više nego što i sami znamo; kao da je i on slutio da nadolaze strahote (njegove sestre koje su ostale u Beču umrle su u koncentracionim logorima). Frojd je otkrio da se može živeti jedino s cenzurisanom prošlošću. S psihoanalitičke tačke gledišta, savremeni ljudi su preživeli svoju istoriju onoliko koliko su je i sami stvarali. Stvaramo istoriju kako nas ne bi satrla istina.

Psihoanalitičar je hroničar koji nam pokazuje da su naše istorije takođe metod da od sebe sakrijemo prošlost; način na koji je istovremeno priznajemo i odbacujemo (u stvari, negiramo je na ovaj ili onaj način, da pojednostavim: priznati to znači dopustiti komplikaciju). Nakon „velikog Darvina“, kako ga je Frojd nazivao, još jednog od njegovih junaka, mi smo stvorenja sa apetitom (željom) za preživljavanjem i razmnožavanjem; a kako smo

i bića koja nešto žele u ovom neprijatnom svetu, mi smo, kao i sve životinje, ugroženi zbog svojih želja i samim tim nastojimo da se zaštitimo. Ali za razliku od drugih životinja, koje zato što nemaju jezik nemaju kulturnu istoriju, osećamo se ugroženi i zbog svoje prošlosti. Po Frojdovom mišljenju, ne postoji ništa više od čega želimo da se zaštitimo nego od lične i porodične istorije. Za mnoge ljude prošlost je postala predmet fobije, skrivena u sentimentalnoj nostalgiji i mitovima rase i nacionalne istorije. Kroz psihoanalizu – koja je očigledno bila odgovor na ova savremena pitanja na kojima se neprestano insistira – Frojd je pokušao da razradi načine prema kojima se odnosimo preterano zaštitnički; percepcije zbog kojih savremeni ljudi trpe posledice svoje samozaštite.

Frojd smatra da smo mi defanzivna bića jer ima toli-ko toga od čega treba da se branimo; naši strahovi od spoljnog sveta su na drugom mestu samo u odnosu na naše strahove od unutrašnjeg sveta sećanja i želja, a oba strahovanja su opravdana (Frojd je taj koji je običnu reč „odbrambeni“ učinio važnom i opšteprihvaćenom). Psihoanaliza, šta god drugo bila, rečnik je modernih strahova. Priznata prošlost, kako lična tako i ona koja se prenosi s generacije na generaciju, uvek pretili da uništi naše verovanje u budućnost; ili, kako je Frojd nagovestio, savremeni ljudi počinju da osećaju teret svoje prošlosti na nove načine (s porastom istorijskih istraživanja i naučnih metoda ispitivanja znali su o njima više nego ikad ranije). Mi ne možemo prihvatiti istinski užas svoje istorije; i to je za Frojda, implicitno, postalo odraz njegove lične istorije kao Jevrejina, kao i opštije objašnjenje koje je želeo da univerzalizuje. On se plašio da bi psihoanaliza mogla biti pogrešno shvaćena kao jevrejska nauka, što je na neki

način priznanje da je i istorija Jevreja možda negde povezana s njom.

Utočište nalazimo u verodostojnim pričama, kaže nam Frojd u ličnoj, delimično uverljivoj priči zvanoj psihoanaliza. Plašimo se neposrednosti iskustva – neposrednosti instinktivne želje i silnih pritisaka savremene stvarnosti – i to sebi predstavljamo kao simptome i znanje, naše nesrećne i plemenite forme vičnosti. Toliko smo uplašeni da živimo svoj život, da sada tražimo onoliko razumljivosti koliko možemo dobiti; ali naša želja da osmislimo svoj život – ili pak naša želja da nam život zvuči razumno ili barem razumljivo – postalo je ironično priznanje koliko smo nesvesni i željni; mera ne samo našeg terora, već i našeg prekomernog ulaganja u toku sticanja znanja i saglasja kao simbola znanja. A *mi* na koje se Frojd pozivao, verovatno nije bila bečka srednja klasa krajem *fin de siècle*, koju je poznavao, već celokupni ljudski rod. Drugim rečima, Frojd je takođe bio sjajan u generalizaciji, kao i veliki evropski intelektualci XIX veka. On je, u suštini, u životu upoznao veoma malu grupu ljudi, ali je univerzalizovao smisao – jedan od Frojdovih najzanimljivijih radova, pod nazivom: „O univerzalnoj sklonosti ka odricanju u sferi ljubavi“ (1912), kao način retoričkog potkrepljenja te ideje. Kao mladić, on je, poput mnogih mladih ljudi intelektualnih sklonosti, više bio zainteresovan za čitanje nego za društveni život; Servantesov *Don Kihot* bio mu je omiljena knjiga. Kao budućeg psihoanalitičara, zanimalo ga je koliko možemo da spoznamo sebe, a iznad svega, kako znanje, posebno samospoznaja, može postati utočište od iskustva. Psihoanaliza je u osnovi trebalo da bude detaljna razrada *Don Kihota*.

Ali ono što ćemo primetiti u Frojdom pisanju nije dogmatsko uskogrudno znanje po kome je postao poznat, već kompulzivni i široki skepticizam. A skepticizam, smatrao je, trebalo je opravdati, uzeti u obzir, baš kao i ubeđenja i verovanja, ako ne i više od njih. Njegova *Tri eseja o seksualnosti*, jedna od ranih revolucionarnih knjiga o psihoanalizi, završavaju se onim što Frojd naziva „nezadovoljavajućim zaključkom“, o čemu „prema lo znamo... da bismo iz naših fragmentarnih podataka konstruisali teoriju adekvatnu razumevanju normalnih i patoloških stanja.“³ Skoro sto pedeset stranica izvanrednih spekulacija završava se Frojdom virtuelnim poništavanjem celog tog projekta. Uz podsećanje da je ono što nazivamo seksualnošću samo po sebi konstruisana teorija, a ne samo prirodna činjenica. Ono što Frojd otkriva jeste nemogućnost normalizacije seksualnosti, a da je seks ono što uvek želimo da normalizujemo. A to je zato što, piše on, „seksualnost je slaba tačka... u kulturnom razvoju“.⁴ Stoga će Frojd biti sklon mišljenju, kao što njegovi kritičari uvek tvrde, da je sve seksualno, a da on, zapravo, nikad nije sasvim spoznao šta je seksualno. Ili, zaista, šta bi moglo da znači biti upoznat ili razumeti seksualnost? Frojda je, mogli bismo reći, zanimalo seks jer je to bila sfera koja obuhvata lično iskustvo; jedan od načina na koji iskustveno znanje sebe predstavlja; jedno od područja u životu pojedinca u kojem su biograf i autobiograf pod uticajem nečega, ne znajući šta sa tim da rade.

Frojda je bio zaokupljen svojim radom, drugim rečima, ne samo uvećavajući naša saznanja o ljudskoj prirodi,

---

³ S.E. VII, 243.

⁴ S.E. VII, 149.

već i onim trenucima kada znanje nema rezultat, kada ne funkcioniše, kada nešto drugo osim znanja postane predmet želje (ono što prekida našu koncentraciju kao čitaoca može biti podjednako efektno, kao i knjiga koju čitamo; Frojd se uvek zalaže za prekid). Uvek pravimo frojdske omaške kada mislimo da znamo o čemu govorimo. Sanjamo izvan granica razumljivosti. I nehotice ponavljamo ono što kod sebe mrzimo. Frojd, reći ćemo, prikazuje razvoj nesvesnog i uglavnom nepoznatog modernog pojedinca u kulturi opsednutoj znanjem; rasejanog i poremećenog pojedinca čiji se kontinuitet i tradicija ruše oko njega. Tamo gde se zahtevao napredak, Frojd je pronalazio regresiju i privlačnost prošlosti; tamo gde se želela predvidljivost, našao je rastrojstvo želje i autodestruktivnost; tamo gde su se tražile zakonitosti ljudske prirode ili istorije, pronašao je samo, kako stoji i u naslovu jedne od njegovih najboljih studija – „Instinkte i njihove promene“. Detinjstvo, kako je opisao, o svemu informiše, ali ništa ne predviđa. Ljudski razvoj prožet je parališućim ponavljanjima. Seksualnost nas je opsedala, ali nije jasno šta je opsesija seksom. Po Frojdovom mišljenju, Darwin je previše pojednostavio seks, sugerišući da je reč o reprodukciji. Zbog toga što je Frojd verovao da je sve *prekomerno određeno*, da sve ima više uzroka i razloga, ništa se nije moglo ticati samo jednog. Zaista, istorija nauke jeste pokazala da su ljudi neprestano tražili nove uzroke i značenja. Nauka je bila nepredvidiva koliko i fenomeni koje je proučavala; niti se moglo naučno dokazati da je to bilo vredno.

Dakle, po Frojdovom mišljenju, ako bismo se držali njegovog učenja, naše znanje o njegovom ili bilo čijem životu – ili našoj želji za saznanjem o njegovom životu

– predstavlja neku vrstu ironije. Zato što je upravo one priče koje pričamo sebi o svom i tuđim životima, Frojd stavio pod znak pitanja, baš one koje nas je učio da tumačimo drugačije. On nam je pomogao, ako je to prava reč, da svoj život doživljavamo kao nešto neizbežno, odlučno i potpuno neizvesno; vođeni ponavljanjima, ali potpuno nepredvidivim; nadahnuti nesvesnom željom, samo povremeno razumljivom i jedino u retrospektivi. Došlo je do raspleta psihobiološkog potencijala pojedinca – takozvanog životnog ciklusa, s razvojnim fazama – i postojalo je nešto manje sigurno zacrtano, manje objašnjivo – nazvano životna priča. Frojd je želeo da ove dve neraskidive stvari spoji u nauci psihoanalize, ali s velikom dozom neizvesnosti o tome šta je moguće. I delimično zato što je Frojd otkrivao da se u svojim životnim pričama zaklanjamo od sebe; da je to njihova funkcija. Tako ćemo često otkriti da je najdogmatičnija stvar kod Frojda kao pisca njegov skepticizam. On uvek ukazuje na svoje neznanje, nemajući potrebu da to potencira. Uvek nam pokazuje ono sa čim se naše znanje neprestano suočava; ono što bi mogla biti naša želja za saznanjem.

Upravo nas seksualnost i nagon smrti – teme kojima se Frojd uvek vraća – čine nekoherentnima, razotkrivajući granice našeg jezika i naše samospoznaje. Postoji ono što on kasnije naziva „tišinom“ nagona smrti koji deluje u nama, i nezasićna seksualna glad „nesposobna da zadobije potpuno zadovoljenje“, koja se opire našem poimanju smisla.⁵ A naše istorije su, suštinski, priče o potrebi, po Frojdovom mišljenju; o seksualnosti i nasilju i oskudici; o nerešivom sukobu i neizbežnoj ambiva-

---

⁵ S.E. XXI, 231.

lentnosti. Tamo gde volimo uvek i mrzimo, i obrnuto. Želimo više života za sebe, ali takođe želimo, po jednoj od Frojdovih nezaboravnih fraza, da „umremo na svoj način“. Puni smo vitalnosti, ali, kaže nam u *Some strange principa zadovoljstva* (1920), žudimo za inercijom, beznačajnošću. Želimo da nam bude bolje, ali volimo svoju patnju. Ono što je Frojd kod svojih pacijenata sve teže lečio, bila je njihova uglavnom *nesvesna* želja da ne budu izlečeni. U potrazi za isceljenjem, otkrio je koliko smo neizlečivi, tj. koliko zadovoljstva možemo da imamo od svoje patnje kroz psihičku alhemiju onoga što će nazvati mazohizmom. Zapravo, Frojd je u svojim kasnijim godinama razvio psihoanalizu opisujući kako to nije funkcionisalo; klinički, njegovi neuspesi često su mu otkrivali mnogo više od uspeha. Pokazujući nam šta psihoanaliza ne može da uradi, pokazao nam je šta je to (i protiv čega se bori). To je bio deo Frojdove ogromne ambicije – šta je teorija želje ako ne teorija preterane ambicije – da na osnovu nejasnih pojmova otkrije granice psihoanalitičke ambicije. I da otkrije da se uzroci i razlozi ambicije mogu naći u katastrofama detinjstva. I da smo veoma dugo deca.

Pa ipak, u našem životu, koji je Frojd sagledavao kao život vođen instinktom, činilo se da je postojala granica slobode, mesto za racionalnost i izbor. Implicitno se složio sa Sviftom da nije moguće rasuđivati o nekoj osobi na osnovu onoga što nije obrazloženo, ali je otkrio da ponekad možemo psihoanalizirati ljude *iz* ili *kroz* njihove najteže nevolje. Frojd je imao i prosvetiteljske namere, verujući da bismo mogli biti razumniji i poštovati zakon; da bi znanje, a posebno znanje stvoreno naučnim metodama, moglo da odagna praznoverje i oslobodi nas tira-

nije staromodnih ideja. Frojd koji je nastavio da veruje u davanje argumenata i proveru hipoteza, u korisnu upotrebu objašnjenja i razumevanja, u vrednost imenovanja stvari; koji je verovao da razgovor koji je izmislio pod nazivom psihoanaliza može poboljšati naše živote, makar da, kako se kaže u jednoj nezaboravnoj frazi, „preobrazi hysteriju bede u običnu ljudsku nesreću“; koji se nadao da znanje i želja možda neće biti u suprotnosti. Postojao je i antiprosvetiteljski Frojd kome je, kako je vreme prolazilo, bilo sve teže da poveruje u većinu ovih stvari, a da pritom nikada nije izgubio veru u vrednosti i korist psihoanalize. Zapravo, to kako je Frojd zadržao veru u psihoanalizu dok je evoluirala – to jest, kako ono što je nazivao *nesvesnim* nikada nije izgubilo svoj uticaj – centralna je drama Frojdovog života. Ovaj odnos između želje i spoznaje, između nesvesnog i onoga što je on nazvao *ego*, između nas samih kao bića (u početku nekultivisanih) apetita (želja) i bića (kultivisanog) znanja, fascinirao ga je. Psihoanaliza postaje traganje za tim na koji način znanje ima veze sa željom; odnosno, za tim kako kazivanje nečije životne priče ima veze sa željom. Frojd se na početku nadao da životne priče održavaju želju (pohotu). Njegovo verovanje u to se, ipak, vremenom smanjivalo.

Ali kao što je Frojd u nekoliko navrata morao da primeti – i to je opaska koju moramo uzeti k srcu u svakom razmatranju njegovog života – potraga za znanjem ga je inspirisala dok je bio mlad čovek (a i kasnije). Osećao je da, napisao je u svojoj *Autobiografskoj studiji* (1925), „nije bio naročito pristrasan po pitanju položaja i aktivnosti lekara u tim ranim godinama, niti, usput rečeno, kasnije. Umesto toga, pokrenula me je neka vrsta pohlepe za

znanjem.⁶ Ni religija, ni politika, ni medicina, ni seksualnost, ni lečenje i pomaganje, već znanje. Potraga za znanjem bila bi još jedna žrtva psihoanalitičkog poduhvata, kako ga je Frojd počeo opisivati jednostavno kao još jedan oblik koji bi mogla poprimiti naša genijalna i sveprisutna seksualnost. Psihoanaliza je postala jezik na kojem se Frojd mogao pitati kako pohlepa za znanjem može biti požuda. Verovao je da se radoznalost u početku uglavnom bavila seksom. Nije bilo ničeg drugog što bi trebalo da vas zanima, osim međuljudskih odnosa – onoga što su ljudi zajedno radili (sve je bio izgovor da se nešto zajedno radi). Zadovoljstva znanja bile su izvedenice – sublimacije, da upotrebim njegov prilično opskurni izraz – neposrednijeg, senzualnijeg zadovoljstva detinjstva. To je značilo da osoba sa znanjem nije bila neuspešni senzualista, već da je bila problematična, zapravo pod kontrolom ne samo svojih želja, već i sukoba oko njih i u vezi s njima. Zadovoljstvo nije stvaralo zavisnost već umrtvljenost.

Ono što (neki) ljudi modernih shvatanja nisu mogli a da ne primete posle Frojda, kroz svoje simptome, svoje snove, svoje jezičke omaške i svoje zbrkane ambicije – naročito moderni ljudi koji nisu više bili religiozni – jeste to da nisu bili svesni, da su udaljeni od jasne svrhe sopstvenih namera, da su odlučno odbijali da razumeju svoja zadovoljstva. A rečeno frojdovskim jezikom, ovo je značilo i koliko su bili nesaglasni u vezi sa svojim apetitima, željama, suštinski podeljeni sami protiv sebe. Kao da ljudi više nisu znali šta je u njihovom najboljem interesu, niti šta su, zapravo, njihovi interesi; da li uopšte imaju najbolje interese. Savremeni ljudi mogli bi da žive kao da

---

⁶ S.E. XX, 8.

im do sebe i nije stalo. Na primer, rizikovali bi sve ili ništa zbog novca ili ljubavi, sigurnosti ili uzbuđenja. Po Darvinu, bilo je zbunjujuće otkriti da je Čovek, termin koji su koristili, životinja koja se namerno otuđila od sopstvene prirode, i koja, pre svega, pati zato što je sposobna da se prilagođava. Po Frojdovom objašnjenju, postalo je previše ljudski da se prilagođava (tj. asimilira i uskladi), po cenu života. S psihoanalitičke tačke gledišta, čak su i darvinovske činjenice izgledale previše jednostavno. Psihoanaliza je trebalo da bude terapija u kojoj bi moderni ljudi mogli da razmisle o tome šta je za njih, ako je išta, najvažnije: i uprkos naučnim ograničenjima.

Kao i svi pisci, i Frojd piše u određenom istorijskom trenutku; ali ono o čemu izgleda da često piše jeste koliko je teško znati šta je specifično za neki istorijski trenutak (koje su to činjenice) ili šta će svaki pojedinac učiniti sa svojim vremenom (koje su to činjenice važne za njega). Delimično zato što prošlost tako uporno informiše sadašnjost – naše viđenje sadašnjosti u okvirima prošlosti je ono što će on nazvati *transferencija*, ali i zato što su rekonstrukcije naše prošlosti inspirisane našom željom za budućnošću i strahovima od budućnosti. I delimično zbog individualnog idiosinkratskog, karakterističnog psihičkog metabolizma, na koji je Frojd bio naročito osetljiv (u Frojdovom radu pojedinac uvek stvara nešto iz svoje prošlosti, bez obzira na to da li stvara sopstvenu istoriju ili ne). Način na koji varimo i metabolišemo svoje iskustvo, Frojd će u *Tumačenju snova* (1900) nazvati mehanizmom „rada sna“. On je savremenog pojedinca doživljavao kao preterano podstaknutog (kako okolinom tako i svojim željama), koji se sve vreme bori da se učauri, a da ne postane previše izolovan ili otuđen od sebe ili pak od

drugih ljudi (simptomi su bili način regulisanja procesa razmene). U onome što će kasnije biti nazvano „masovno društvo“, Frojd je bio zainteresovan za individualni glas, u svojoj punoj posebnosti. Simbolički označavajuće bilo je njegovo uverenje da se san može razumeti samo preko sopstvenih asocijacija osobe koja je sanjala; da se osobi omogući samostalno tumačenje snova kroz saradnju, a manje je određeno spolja (tad nije bilo frojdovskog rečnika simbola snova). Za Frojda, mi smo bića htenja, bića koja se raduju imajući na umu određena zadovoljstva; ali svako sa različitom istorijom ili pak kroz nju. Sva prošlost za Frojda je prekrajanje istorije, jer prošlost je nešto što prepisujemo da bismo sebi stvorili budućnost. I u tom smislu, naša prošlost je suštinski nestabilna. Već 1896. godine, Frojd se u pismu osvrnuo na ono što će na kraju nazvati „odloženom radnjom“. „Radim na pretpostavci“, napisao je Vilhelmu Flisu, 6. decembra, „da je naš psihički mehanizam nastao procesom uslojavanja: građa prisutna u obliku tragova sećanja povremeno se podvrgava preuređivanju, u skladu s novim okolnostima – prekraja se.“ Pojedinaac nastavlja da prekraja svoju istoriju iako njegov biograf to ne može (možda želimo drugu biografiju, ali ne želimo drugu biografiju istog biografa). To je, kako Frojd u svom pisanju nagoveštava i primenjuje – u svom povratku i preradi istih preokupacija – nemogućnost da se prošlost preradi, a od koje inače pojedinac pati. I zbog toga je biograf tako nepouzdana svedok. Biografija, poput simptoma, popravlja osobu u priči o sebi.

Frojd nam skreće pažnju na ovaj čin ponovnog predstavljanja lične i kulturne prošlosti rečima; kada su njegovi pacijenti počeli da u psihoanalizi govore o sebi, upravo je to izobličjenje, maskiranje i cenzura – nešto što se

previše lako zabranjuje, ali potencijalno deluje kao delo velike vizije i mašte – ono što je Frojd slušao. Svojim izumom psihoanalitičke situacije, otkrio je da su u govoru (i pisanju) istorije, pamćenje i želja bili neraskidivi, a pamćenje je bilo želja; da su naše istorije, kakve god da su, kodirane priče o onome što smo želeli u prošlosti i šta nam je nedostajalo u toj prošlosti; i o onome šta želimo u budućnosti, kao i čega se bojimo u toj budućnosti. Reči su, pretpostavljao je Frojd, oruđe potrebe i želje; a pošto ne može biti istorije bez jezika, istorija potreba i želje pojedinca mora biti rekonstruisana, koliko je to moguće, u psihoanalitičkom lečenju. Psihoanaliza omogućava pacijentima da povrate svoju želju, predstavljajući svoju prošlost novom pažljivom slušaocu. U vreme kada se sve više tražilo šta bi ljudi mogli da koriste – rasu, religiju, nacionalnost, klasu, talenat – da bi se s tim poistovetili, Frojd je želeo da se savremenici identifikuju prvenstveno kao bića koja imaju želje, htenja. Ali s jednom suštinskom kvalifikacijom – želja je za ljudska bića značila pamćenje, sećanje na njihove pređašnje forme želja. Za Frojda je naša (zajednička) biološka sudbina uvek bila kulturološki oblikovana kroz opis i sećanje.

Frojd želi da zapamtimo da je potreba ono odakle započinjemo, a jezik ono što stičemo. Jezik, kao istovremeno odloženo zadovoljstvo i formativno prilagođavanje (i otuđenje), bio je u središtu Frojdovog rada; praktično, gotovo na svakoj stranici njegovog pisanja, kako primećuje francuski psihoanalitičar Žak Lakan, postoji referenca na jezik. Frojdovo objašnjenje lečenja pomoću razgovora ne iznenađuje, u sebi sadrži teorije i pretpostavke o jeziku i o tome kako on funkcioniše, ali ne i teorije savremene naučne lingvistike, koja mu tada nije bila dostupna.